

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ÇALIŞMALARI XII

Metin neşri:

problemler, tespitler, öneriler

Hazırlayanlar

Hatice Aynur

Müjgân Çakır

Hanife Koncu

Ali Emre Özyıldırım

KLASİK

KLASİK
144. Kitap
Edebiyat 6

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ÇALIŞMALARI XII
Metin neşri: problemler, tespitler, öneriler

Hazırlayanlar
Hatice Aynur
Müjgân Çakır
Hanife Koncu
Ali Emre Özyıldırım

Kitap tasarımı
Ersu Pekin

© Klasik, 2017
Birinci Basım Nisan 2017
ISBN 978-975-2484-00-9

TC Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika nu. 15813

Mas Matbaacılık San. ve Tic. A.Ş.
Hamidiye Mahallesi
Soğuksu Caddesi nu. 3
34408 Kağıthane/İstanbul
Tel: 0212 294 10 00
Faks: 0212 294 90 80
kitap@masmat.com.tr
Sertifika nu: 12055

KLASİK

Vefa Cad. Nu. 48/3 34134 Fâtih-İstanbul
Tel. 0212 520 66 41-42 Faks 0212 520 74 00
www.klasikyayinlari.com
klasik@klasikyayinlari.com
www.twitter.com/klasikyayinlari

Bir metni neşretmek

Ali Emre Özyıldırım*

* Yıldız Teknik Üniversitesi

Eğer edebiyat araştırmacısının elinde kalem değil de pergel olsaydı, şüphesiz bu pergelin sabit ayağı araştırmanın zeminini yani merkezini oluşturan metin(ler) üzerinde olacak, hareketli ayak ise metin etrafında yüzlerce noktadan oluşan bir daire çizecekti. Dairenin çapı yani büyüklüğü ile noktaların merkeze uzaklığı ve çizginin rengiyle kalınlığı kullanılan kaleme yani araştırmacının tercih ettiği metoda veya esas aldığı kurama göre değişecekti; farklı araştırmacılar aynı metin, dolayısıyla aynı merkez üzerinden irili ufaklı farklı çaplarda farklı renklerde farklı daireler yani farklı çalışmalar üretecekler, farklı sonuçlar elde edeceklerdi. Bu açıdan bakınca doğal olarak bir edebiyat araştırmacısı için metnin merkezî konumunu tartışmanın anlamı yoktur. Dolayısıyla metinlerin özgün hâline ulaşabilme yani yazarın kaleminden çıkan metnin başka bir kişinin müdahalesine maruz kalmamış halini kullanma kaygısı ve arzusu daima edebiyat araştırmacısının öncelikli hedefi olagelmiştir.¹

Matbaanın yaygın bir şekilde kullanılmaya başlamasıyla metin kavramının da değişim geçirdiğini kabul etmek, metinleri yazarları bakımından kabaca matbaa öncesi ve sonrası olmak üzere ikiye ayır-

-
- 1 Tabii bu yargıdan bir metnin tarih içinde çeşitli müdahalelere uğramış varyantlarının değersiz olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. şüphesiz bir metnin her varyantı, kendi üzerinde farklı yaklaşımlarla çalışılmayı hak eder ve bu anlamda önemlidir. Burada özellikle ve öncelikle anonim vasfına sahip eserlerle yazarı belli olsa da aşırı popöler olmaları –halka mâl olmaları da diyebiliriz– sebebiyle zaman içinde büyük metinsel farklılıklar gösteren eserler akla gelmelidir.

mak yanlış olmasa gerek. Yazarından farklı gözler ve eller tarafından çoğaltılmış bir eserin yazma nüshasıyla, büyük çoğunlukla doğrudan yazarın tashihinden geçip matbaa yoluyla çoğaltılan bir eserin matbu nüshası arasındaki büyük fark doğal olarak bu eserler üzerine çalışanların metin merkezli metot arayışlarının da temel sebebi olmuştur. Meseleye bu açıdan bakınca matbaa öncesinde yaşayıp eser veren yazarlara ait metinler, kendi eserlerinin baskısını kontrol eden modern yazarlarca kaleme alınmış metinler ve üçüncü bir grup olarak da anonim ya da anonimleşmiş metinler araştırmacılar için bu bağlamda farklı yaklaşımlar gerektiren türler olarak belirmektedir.

Eski Türk edebiyatı çalışmaları ağırlıklı olarak matbaa öncesinde verilen eserler üzerine odaklanmış olduğundan büyük çoğunlukla aynı metnin farklı nüshalarına veya eserin yazarından başka biri tarafından istinsah edilmiş tek nüshasına muhatap olan araştırmacı için metni doğru bir şekilde tespit etmek yapılması gereken ilk iştir. İster metin tenkidi, ister metin tesisi veya metin tahkiki diye adlandırılınsa aslında edebî incelemelerin mümkün olduğunca sağlam bir zemine oturması için bir araç konumunda olan sağlam metin arayışıdır amaçlanan.

Edebî metinler üzerine yapılan çalışmalarda bugün yaygın olarak kullanılan metin tenkidi metodunun Batı kökenli olduğu ve *Kitab-ı Mukaddes* üzerine yapılan çalışmaların bir parçası olarak geliştiği bilinmektedir.² Türkiye’de klasik döneme ait edebî eserlerin tenkitli metin metoduyla yayımlanmasında da esasen II. Dünya Savaşı öncesinde

2 Bununla beraber her zaman için metodik ve sistematik olmasa da edebî eserler bağlamında sağlam metin arayışının İslâm dünyasında modern öncesi döneme uzanan kökleri bulunduğunu, ilmî ve tasavvufî eserler bağlamındaysa bu arayışın çok daha kuvvetli olduğunu söylemek mümkündür. Mustafa Koç’un ve Muzaffar Alam’ın bu derlemede yer alan yazıları bu açıdan önemli iki örneği gözler önüne sermektedir. Ayrıca İslâm dünyasında sözel metinler olan hadislerin doğru şekillerini tespit için son derece gelişkin bir ilim dalı oluştuğunu bu bağlamda hatırlamak gerekir.

uzun yıllar İstanbul Üniversitesi'nde dersler veren meşhur şarkiyatçı Hellmut Ritter'in (1892-1971) önemli bir etkisi ve katkısı bulunduğunu vurgulamak gerekir. Ritter ve Rypka tarafından İstanbul'da yayımlanan Nizâmî'nin *Heft-Peyker*'inin (1934) bu anlamda önemli bir model olduğu tahmin edilebilir. Kendisinin öğrencisi olan Ahmed Ateş'in (1913-1966) 1942'de yayımlanan "Metin tenkidi hakkında" başlıklı yazısı da meselenin etraflı bir şekilde ele alındığı ilk makale olması bakımından şüphesiz dönemi için zihin açıcı ve yol gösterici olmuştur. Nitekim edebî metinler üzerine ilk tenkitli metin çalışmalarının da bu yıllarda görülmesi tesadüf olmasa gerek. Abdülbaki Gölpınarlı'nın (1902-1982) *Yunus Emre Divanı* (1943) ile Ali Nihad Tarlan'ın *Hayalî Bey Divanı* (1945) neşirleri bu bakımdan öncü yayınlardır. Aynı yıllarda çeviri *İslâm Ansiklopedisi*'nin sistemine karşı yerli bir gayretle *Türk İlmî Transkripsiyonu Kılavuzu*'nun (1946) yayımlanması da metin neşirlerinin kısa bir süre içinde yaygınlaşacağı ve özellikle eski Türk edebiyatı çalışmaları için temel çalışma alanı olacağı habercisi gibidir.

Bu noktada tartışılması gereken noktalardan biri de metin neşri çalışmalarında tenkitli metnin neden özgün Arap harfleriyle değil de transkripsiyonlu Latin harfleriyle kurulduğu olmalıdır.³ Bunun bir sebebini belki Harf İnkılabı'nın (1928) getirdiği çekince ve kısıtlamalarda aramak mümkün olabilir, fakat sanırım bu tercihin göz ardı edilmemesi gereken sebeplerinden biri akademik anlamda Türk edebiyatı çalışmalarının filolojik bir zemine oturmasıdır. Nitekim 1970'li yıllara kadar başta İstanbul Üniversitesi olmak üzere üniversitelerin Türk Dili ve Edebiyatı

3 Konu yaygın dizimiz içinde bir problem olarak üzerinde durulması gereken sorular eşliğinde daha önce dile getirilmişti: S. Sırrı Kuru, "Metinlerle yaşayanlar," *Eski metinlere yeni bağlamlar: Osmanlı edebiyatı çalışmalarında yeni yönelimler*, haz. Hatice Aynur ve öte. (İstanbul: Klasik, 2015), 22; W. Andrews, "Osmanlı metin çalışmaları: geçmişe meydan okuma geleceği tasarlama," a.g.e., 40-2.

bölümlerindeki metin tenkidi çalışmalarının istisnalar hariç hep on yedinci yüzyıl öncesi şairlerinin eserlerine yönelik olması tesadüf değildir.

Bilindiği gibi tenkitli metin çalışmaları üniversite ve öğrenci sayısındaki artışa paralel olarak son otuz yıl içinde baş döndürücü bir biçimde arttı. Hatta artık lisans üstü çalışma yapmak isteyenler için metin bulma problemi baş gösterdi. Bununla beraber çalışma biçimlerinde çeşitlilik görülmeye başlandı. Mesela bu cümleden olarak daha önceki tenkitli metin çalışmalarında pek örneği olmayan, dîvân metinlerinin beyit beyit günümüz Türkçesine aktarılmasının faydalı ve olumlu bir çaba olduğu vurgulanabilir.

Bu sayısal artışın nitelik bakımından olumlu bir gidişe işaret ettiğini söylemek ise maalesef pek mümkün görünmüyor. Çeşitli ortamlarda hemen hemen bütün meslektaşlarımızın dile getirdiği bu tip şikayetler ve serzenişler ne yazık ki eleştirel bir tartışmaya yol açmıyor.⁴ Bu durum, metin neşrinin sanki basit bir harf çevrimi meseleymiş gibi algılanmasına ve bilimsel açıdan öneminin göz ardı edilmesine, hafife alınmasına dahi yol açabiliyor.

Metin neşri: problemler, tespitler, öneriler başlıklı derlememiz eski Türk edebiyatı alanındaki bu ana meselenin ayrıntılı bir şekilde tekrar gündeme getirilip tartışılması ihtiyacından doğdu. Bu ihtiyaç ilk olarak 2014 yılında Amerika'da gerçekleştirdiğimiz X. toplantımızda gündeme gelmiş ve bu toplantıda sunulan bildirilerin makaleye dönüştürülmüş hâlini içeren *Eski metinlere yeni bağlamlar* başlıklı kitabımızda bir temenni olarak kayda geçmişti (s. 32-33). İşte bu derleme biraz da zincirin eksik bir halkasını tamamlama gayret ve temennisinin ürünüdür.

4 Konuyu bu anlamda tartışmaya açan son yazı olarak Andrews'un üstteki dipnotta anılan yazısını, daha etraflı bir eleştirel çalışma olarak da Mertol Tulum'un bir polemik bağlamında kaleme aldığı *Tarihî metin çalışmalarında usûl: Menâkıbu'l-Kudsîyye üzerinde bir deneme* (İstanbul: Deniz Kitabevi, 2000) kitabını hatırlatmak gerekir.

İlk bölümü oluşturan *Bir problem olarak edebî metin neşirleri* başlığı altındaki bölümün ilk yazısı Mehmet Arslan'ın farklı türlerde çok sayıda metin hazırlamış bir akademisyen olarak değerli tecrübe, tespit ve tavsiyelerinden oluşuyor. Metin hazırlama aşamasında araştırmacıyı bekleyen tuzaklar ve hiç akla gelmeyecek olan problemler ile çözüm önerileri konusunda uyarıcı niteliği olan yazı aynı zamanda metin hazırlama sürecinin, üzerinde özel bir hassasiyet gösterilmesi gereken taraflarına da dikkat çekiyor. Fatih Altuğ'un yazısı ise bugüne kadar pek ön plana çıkmayan bir konuyu, Tanzimat sonrasında kaleme alınmış Arap harfli matbu metinlerin nasıl yayına hazırlanması gerektiğini işliyor. Altuğ, metni tenkit etmenin ve okura hazır hale getirmenin sadece yazma eserleri ilgilendiren bir mesele olmadığını, noktalama işaretlerinden Fransızca kelimelerin imlâsına; farklı baskılardaki değişikliklerden unutulmuş kültürel kodların aktarımına kadar metne dair bir çok ayrıntının matbu metinlerin akademik kaygılarla yeniden neşrinde nasıl ele alınması gerektiğini en küçük ayrıntıları dahi atlamadan aktarıyor.

Bu bölümdeki diğer bir yazı Fatih Köksal ile Gıyasi Babaarslan'ın Cumhuriyet dönemi dîvân yayınlarını ayrıntılı bir döküm ve istatistikî veriler eşliğinde değerlendirdiği çalışması. Bu yazıdan hareketle dîvân neşirlerinin zaman içinde nasıl çeşitlendiğini, konuyla ilgili farklı değişkenler eşliğinde takip etmek mümkün. Aynı zamanda bu yazıyı da tamamlayan bölümün diğer makalesi ise tarafımdan kaleme alınmış olup Dîvân şiiri metinlerinin popüler neşirlerini konu ediniyor. Popüler neşir kavramının kısaca tartışıldığı yazıda 1930'lu yıllardan 90'lara kadar Dîvân şiiri metinlerinin hangi amaçlarla popüler neşirlerinin yapıldığı, bu yayınlarda nasıl bir metot gözetildiği ve hangi yaklaşımlarla eserlerin popülerleştirildiği tartışılmakta. Bununla beraber yazıda edebî metin neşirleriyle Türkiye'nin siyasî ve ideolojik eğilimleri arasındaki ilişki de çeşitli eleştiriler eşliğinde söz konusu ediliyor.

Metin neşri açısından farklı diller farklı alfabeler başlıklı ikinci bölümde yer alan yazıların ikisi Osmanlı Türkçesiyle yazılan metinlerde geçen Arapça ve Farsça iktibas, ibare veya tazminlerin nasıl sesletilebileceği konusunda. Metin neşirlerinin imlâ bağlamında ne yazık ki üzerinde uzlaşa sağlanamayan meselelerinden en önde gelenleri transkripsiyonlu metinlerde tire (-)'nin kullanımı, ünlü seslerin ne şekilde yansıtılacağı ve Arapça-Farsça iktibasların nasıl verileceği konularıdır. 40'lı yıllardan bu yana geçen yaklaşık yetmiş yıl içinde bazı teamüller oluşmuşsa da bu tip konulardaki farklı tasarrufların bir karmaşa yaratacak şekilde giderek çeşitlenmesi pek arzulanan bir şey olmasa gerek. İşte bu bölümde Süleyman Çaldak, Osmanlıca metinlerde geçen Arapça unsurların Fatma Sabiha Kutlar Oğuz ise Farsça beyit, alıntı ve ibarelerin nasıl aktarılması gerektiğini yayımlanmış metinleri de eleştirel bir gözle değerlendiren tartışıyorlar. Burada hemen benzer bir ihtiyacın Türkçe kelimelerin imlâsı içinde gerekli olduğuna işaret etmek gerekir.

Bu bölümün üçüncü ve son yazısında M. Sabri Koz, değişik alfabelerle yazılmış halk şiiri metinlerinin ne şekilde yayımlanması gerektiğini ve bu alandaki problemleri kişisel çalışma ve tecrübelerinden hareketle tartışmaya açmaktadır. Arap, Ermeni, Rum ve Kiril harfleriyle kayda geçirilmiş Türkçe anonim halk edebiyatı ve âşık edebiyatı metinleri üzerine pek çok incelemesi bulunan ve bu konularda kalem oynatabilecek ender kişilerden biri olan M. Sabri Koz'un yazısı sadece söz konusu alfabelerle yazılmış metinlerin imlâ sorununa değinmek ve çeşitli problemlere dikkat çekmekle kalmıyor aynı zamanda Türk edebiyatının akademik anlamda ihmal edilmiş farklı bir cephesine de pencere açıyor. Özellikle Ermeni harfli Türkçe ve Karamanlıca metinlerin Türk edebiyatı ürünleri olarak bugüne kadar, istisnai durumlar hariç, incelenmeyip karşılaştırılmalı çalışmalarla ele alınmamış olması maalesef önemli bir eksiklik.

Derlemenin *Özel metinler özel yaklaşımlar* başlıklı bölümünde yer alan yazıların ilki çok sayıda Osmanlı tarihini titizlikle yayına hazırlamış olan Ziya Yılmaz'er'e ait. Yılmaz'er bir tarihçi gözüyle ve filolojik kaygıların nis-

peten uzağında duran bir araştırmacı olarak yayımladığı metinlerden hareketle karşılaştığı problemleri ve çözüm önerilerini okurla paylaşıyor. Bahir Selçuk ise inşâ üslubuyla yazılıp, daha çok süslü nesir diye bilinen metinlerin neşrinde karşılaşılan özel durumları konu ediyor yazısında.

Bu bölümün diğer bir yazısı ise Mustafa Koç tarafından kaleme alınan ve bir Osmanlı âliminin *el-Kânûn* tercümesi üzerinden nasıl bir metin tenkidi mantığı geliştirerek sağlam ve özgün metin kurmaya çalıştığını aktaran makaledir. Tokadî Mustafâ Efendi, tercüme ettiği eserin hem basma nüshasını hem de farklı yazmalarını titizlikle incelemiş, kendince bir terminoloji geliştirmeye çalışmıştır. Koç'un makalesi tenkitli metin oluşturmaya çalışan modern araştırmacı ile bir Osmanlı âlimi arasında karşılaştırma imkanı verdiği gibi meselenin yerli bir gayret olarak geçmişine de ışık tutuyor.

Derlemenin Bill Hickman tarafından yazılmış olan son özgün makalesi *Eşrefoğlu Menâkıbı*'ndan hareketle bu tip metinlere nasıl yaklaşılması gerektiği hakkında önemli ayrıntılar içeriyor. Hickman'ın yazısından özellikle zaman içinde çeşitli sebeplerle farklı eklemelere maruz kalan ve âdetâ yeni sürümleri oluşan metinlerdeki farkların basit bir nüsha farkı olarak görülemeyeceği, bu tip metinlerin kendine özgü metotlarla incelenmesi gerektiği sonucu çıkıyor.

Daha önceki kitaplarımızda olduğu gibi derlemenin tercüme makalelere ayrılan son kısmında bu sefer yedi yazı yer alıyor. Metin tenkidi konusunda dünyanın farklı ülkelerinden ve farklı akademik geleneklerden yetişmiş yetkin bilim adamları tarafından kaleme alınan ve içerik açısından genelden özele doğru sıralanan bu yazıların çevirisiyle hem farklı, yeni ve güncel yaklaşımları araştırmacıların dikkatine sunmak, hem de telif yazılarda söz konusu edilmeyen bazı konuları derlemeye dahil edebilmek amaçlanmıştır.

"Hümanist filolojiler: metinler, eski yapıtlar ve erken modern Batı'daki bilimsel dönüşümleri" başlıklı makalede Batı dünyasının ki-

tap kültürü ve akademik eğitim tarihi alanında sayılı uzmanlardan biri olan Anthony Grafton Ortaçağ'dan Rönesans'a geçişte yaşanan dönüşümü metinlerdeki değişim bağlamında ele alıyor. Hem teorik bir çerçeve çizen hem de etkileyici örnekler üzerinden konuyu detaylı bir şekilde tartışan yazı özellikle ilmî metinlerin dönüşüm tarihini inceleyenler için bir model olma özelliğine sahip.

Bu yazıyı izleyen Kleinlogel ile Witkam'ın yazıları derlememizin temel makaleler kısmında eksikliğini hissettiğimiz nüsha seçerelerinin ne şekilde oluşturulması gerektiği üzerine kaleme alınmış yazılar. Kleinlogel'in tamamen teorik bir zemin üzerine kurduğu yazısına karşın daha önce konuyla ilgili çalışmaları Türkçeye çevrilmiş olan Witkam'ın makalesi on dördüncü yüzyılda ilimler tasnifine dair Arapça yazılmış bir kitap üzerinden meseleyi tartışıyor. Yazısına Batı ve Doğu yazmaları arasındaki ilişkiye şret ederek başlayan Witkam'ın filolojik ayrıntıları da gözeterek metinler üzerinden kendisine sorduğu soruların ve karşılaştığı problemlerin benzerleriyle şüphesiz eski Türk edebiyatı üzerine çalışanlar da metin kurma aşamasında sıklıkla karşı karşıya kalmıştır.

Rus Arabist Polosin tarafından kaleme alınan ve Arap harfli yazma eserlerdeki sayfaların metne ayrılan kısımları üzerinden ayrıntılı tespitleri ve teknik çözümlenmeleri içeren makale konunun farklı bir boyutunu detaylı bir şekilde işlemesi bakımından derlemeye dahil edildi. Polosin'in makalesi yazmaların teknik ve niceliksel özelliklerinin müstensihin tercihleri doğrultusunda nasıl şekillendirilip dönüştürüldüğünü ayrıntılarıyla ortaya koyuyor ve bu tür ayrıntıların önemine dikkat çekiyor.

Klasik Arap şiiri uzmanı Beatrice Gruendler'in makalesi sadece metin tenkidi değil edebî tenkit açısından da eski Türk edebiyatı çalışmalarına ışık tutan bir yazı. Yazıda klasik dönem Arap dil ve belâgat âlimlerinin şiire ve şaire bakışı, edebî metni değerlendirme eğilim ve kriterleri teorik bir zemin üzerinde tartışılmaktadır. Osmanlı şairleri

için de temel edebî referans kaynağı olan belâgat ilminin Arap edebiyatı bağlamında İslâm dünyasındaki kökenlerini ve oluşum sürecini makale üzerinden takip etmek mümkün.

Derlemenin son iki çevirisi biraz da tesadüf eseri Babürlülerle bağlantılı. Fars ve Urdu edebiyatı üzerine karşılaştırmalı metin çalışmalarıyla da tanınan tarihçi Muzaffar Alam tarafından kaleme alınan makale on yedinci yüzyılın başlarında Hindistan'da yaşayan bir âlimin, Abdüllatîf Gucerâtî'nin (ö. 1639) Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin yeni bir nüshasını nasıl modern bir araştırmacı titizliğiyle hazırladığını hikâye ediyor. Makale klasik metinlerin hazırlanma ve istinsah süreçlerinin nasıl işlediğini gösteren değerli tespitler barındırıyor ve okura metin hazırlama aşamaları hakkında eskiyle yeni arasında bir karşılaştırma imkanı sunuyor.

Büyük bir emekle Çağatay Türkçesiyle yazılmış olan *Babür-nâme*'nin tenkitli metnini yayımlamış olan Japon bilim adamı Eiji Mano'nun bu nesir sürecinde karşılaştığı özel problemleri ve bu problemleri nasıl aştığını dile getiren makalesi ise kitabın son yazısı. Mano'nun tespit ve önerileri farklı metinler üzerine çalışan bütün araştırmacıların yaşadığı sorunlara tercüman oluyor. Farsça bir *Bâbüir-nâme* nüshasını da tenkitli metne dahil eden Mano'nun bunu gerekçeleriyle beraber açıklarken söyledikleri, metinlerin kendilerine özgü ayrıcalıkları doğrultusunda nasıl farklı yaklaşımlar gerektirdiğini de gözler önüne seriyor.

Şüphesiz metin neşri üzerine söylenecek çok söz var. Metinle uğraşanlar kendilerini çoğu zaman içinden çıkılmaz bir sarmala düşmüş gibi hissederler, dolayısıyla metin neşri üzerine söylenecek sözlerin de böylesine sınırlı bir derlemede eksiksiz bir şekilde tartışılmasını beklemek doğru olmasa gerek. Bu kitabın tenkitli metin girdabı içine düşenlere küçük bir katkısı olacaksa hazırlayanlar da amaçlarına ulaştıklarını düşünüp sevineceklerdir.